

הרב כרמיאל כהן

מרגליות של טל

טל לברכה – שאלות והתמודדויות לרב ולקהילה ביישוב קהילתי, מאת רבו של היישוב טלמון,
הרב רמי רחמים ברכיהו, חלק א – תשנ"ט; חלק ב – תשס"ז.
הוצאת מעליות, טל': 02-5353655; פקס: 02-5353947; כתובת האתר: www.birkatmoshe.org.il

טל יש לו תולדות,
שנאמר: "או מי הוליד אגלי טל" (איוב לח, כח).
רבי שמעון בן לקיש אמר: אלו מרגליות של טל.
(בראשית רבה פרשה יב)

בביאורו לפסוק "ועבדתם את ה' א-להיכם" (שמות כג, כה), עומד רבי משה אלשיך על לשון הרבים שבה כתוב הציווי. כדי להבהיר את עומק העניין הוא פותח במשל למלך בשר ודם: הנה דרך מלך בשר ודם המצווה את מאה איש יעשו לו עיר או מגדל ויתן להם מאה אלף זהובים, לא יקפיד רק (=אלא) שתעשה מלאכתו, בין יעשוהו יחד כולם או מעט כל אחד ואחד בפני עצמו.

למלך בשר ודם חשוב שהעבודה תיעשה, ואין זה משנה לו אם כל עבדיו יהיו שותפים לכל שלב מבניית העיר או המגדל, או שכל אחד מהם יעשה את חלקו וילך לו.

אמנם הוא יתברך לא כן הוא, כי אם בעבודה לא יחפוץ יהיה כל אחד בפני עצמו רק יחד כולם אם אפשר, כי אינו דומה מרובים העושים את המצוה למועטים העושים את המצוה (ספרא בחוקותי פרשה א פרק ב). זהו 'ועבדתם' לשון רבים.

הקב"ה אינו חפץ בעבדים יחידים שכל אחד עושה את שלו, אלא חפץ שיעבדו כולם יחד "אם אפשר". לא אוסף של יחידים אלא ציבור עובד את ה' יחד – בזה חפץ ה'. החשיבות היא לא רק להשלמת כל המצוות על ידי כל היחידים, אלא שייעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונו יתברך. זאת המשימה המרכזית של רב יישוב – לגרום לכך שכל חברי היישוב יהיו שותפים באגודה זו של עשיית רצון ה'. משימת-על זו מתחלקת לשני חלקים: התחום ההלכתי וההנהגה הקהילתית.

א. במתח שבין שמרנות למהפכנות

בספרו החדש של ידידי הרב רמי ברכיהו, רב היישוב טלמון, 'טל לברכה' חלק ב שיצא לאחרונה – כמו גם בחלק א שיצא לאור לפני כשמונה שנים – מתגלה כוחו של המחבר בשני תחומים אלו. מעניין שדווקא בימים אלו, שההרגשה הרווחת היא שתשובות הלכתיות צריכות להיות קצרות וחדות על מנת שיוכלו להיכנס במינימום שורות בהודעת sms – בחר הרב ברכיהו בדרך ה"קשה": הדרך שהיתה נהוגה ומקובלת על כל מורי ההוראה מימי קדם, הדרך שבה ההלכה מנומקת באריכות, מהמקורות התלמודיים דרך ספרי הפוסקים והשו"תים ועד להכרעה ההלכתית. בעמל וביסודיות מנתב הרב ברכיהו את דרכו בינות כל הפרטים ופרטי הפרטים לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. לכל הלכה יש בית-אב שלה, והכול מיוסד כדרכה של תורה על יסודות הלכתיים ועל כללי פסיקה מקובלים. כבר בתחום זה – שלענ"ד אינו החידוש האמיתי שיש בספריו של הרב ברכיהו – יש ברכה גדולה מאוד בהחזרת העטרה לעצם המושג "הלכה". "דבר ה' – זו הלכה".

משהו על דרכו של הרב ברכיהו, כפי שהיא באה לידי ביטוי בתשובותיו, אבקש לומר בדברים הבאים, ותנא ושייר. שתי דרכים קיצוניות יכולות להיות לרב קהילה (ובעצם לכל מנהיג), ולכל אחת יתרונות וחסרונות: הדרך האחת היא השמרנות - קבלת מנהגי העבר כפי שהם. כך אמנם נמנעות מחלוקות, אך לעתים חסרות התעלות והתקדמות. התחושה היא של דריכה במקום. דרך אחרת היא המהפכנות - עולם ישן יש למחוק עד היסוד, ועולם חדש יש להקים על חורבותיו. יש אמנם תחושה של עשייה, אך היא רצופה מחלוקות. בתשובותיו של הרב ברכיהו אפשר לגלות ניסיון להלך בין הדרכים הללו. מצד אחד לשמור על הקיים, ומצד שני לשנות ולהתקדם.

ב. תפילת שחרית מוקדמת

אפתח בדוגמה אחת של שימור הקיים. ב'טל לברכה' חלק א, עמ' 33-36, נידון נושא תפילת שחרית קודם הנץ החמה. הבעיה היא בעיה מוכרת החוזרת מדי חורף, כאשר שעת הנץ החמה מאוחרת יחסית, ומניינים המתחילים בשעה 6:00 בבוקר מסיימים את כל התפילה עוד לפני הנץ. מה צריכים חברי היישוב לעשות במקרה כזה? האם להתפלל תמידין כסדרן במניין שהם רגילים להתפלל בו, או שמא עליהם להעדיף תפילה בזמנה על חשבון תפילה בציבור? שאלה זו יש בה מוקש העלול לעורר מחלוקות ולפלג קהילות, והיו דברים מעולם. לפני שנעיין מעט בהכרעתו של הרב ברכיהו, נעיר שתי הערות מקדימות: (א) מסתבר שהשאלה לא נולדה עם בואו של הרב ברכיהו לכהן כרב היישוב, אלא היה שם, כמו גם במקומות אחרים, מניין המתקיים מוקדם, ותפקידו של הרב ברכיהו היה לאשר את הנהוג או להתנגד לו. (ב) מתשובותיו של הרב ברכיהו, בדרך כלל, ניכרת השמרנות והרצון לצאת ידי חובת כל הדעות (דוגמה אקראית ובלטת ראה בעניין כריתת עצי פרי לצורך בנייה ביישוב: חלק ב עמ' 304-308). כמו כן ניכרת מאוד השפעתו של הראשון לציון הרב עובדיה יוסף שליט"א והשפעת ספריו.

במקרה זה, דרכו של הרב ברכיהו היתה לכאורה סלולה לפניו: הרב עובדיה יוסף פסק בעניין זה במפורש, שעדיף להתפלל ביחידות בזמן שבו התפילה היא לכתחילה (הנץ החמה), מאשר להתפלל במניין עם הציבור שהוא מדין מצוה מן המובחר אבל התפילה עצמה היא בדיעבד כיוון שהיא מוקדמת מדי. מכאן ועד ביטול המניין בשעה 6:00 ביישוב, לפחות בחלק מימי החורף, הדרך קצרה למדי. אבל הרב ברכיהו ראה לנגד עיניו את טובת כל הציבור, והחליט לשמר את המצב, למרות הקושי ההלכתי. בתשובתו הוא משתדל להוכיח שתפילה בציבור היא מצוה בפני עצמה (ולא רק מצוה מן המובחר), ומסיים:

נימוק נוסף לחשיבות תפילה במנין, הוא הצורך בחיזוק מעמד התפילה ביישוב, שכן אם חלק מהציבור שאינם ממהרים למקום עבודתם יתפללו בשעה מאוחרת יותר, הדבר עלול לגרום לכך שלא יהיה מנין בשעה 6:00 בבוקר גם לאלה הצריכים לצאת לעבודתם בשעה מוקדמת. חלישות זו עלולה לגרום נזק למנין גם בתקופה שהנץ החמה בשעה מוקדמת יותר, כיון שיש חשש שמתוך שהורגלו להתפלל ביחיד בתקופת החורף, לא יבואו להתפלל במנין בימי הקיץ.

ב. קידוש לפני התקיעות

לעומת השיקול הרואה חשיבות בשימור הקיים, כפי שראינו בדוגמה הקודמת, נעיין כעת בדוגמה הפוכה, שבה שינה הרב ברכיהו את הנהוג שהיה קיים ביישוב לפני בואו. כך כתוב ב'טל לברכה' חלק ב, עמ' 57:

ביישובנו נהגו אחר תפילת שחרית של ראש השנה לעשות הפסקה ולקדש ולאכול ולשתות קודם קיום מצות תקיעת שופר.

הרב ברכיהו דן שם במנהג בעייתי זה. מסקנתו, לאחר דיון בדברי הפוסקים, היא שאין להתיר לקדש ולאכול לפני התקיעות (חוץ מאשר לחלשים ולחולים). הנימוקים ההלכתיים שהרב ברכיהו דן בהם הם "חשש שמא יפשע", "זריזין מקדימין למצוות", והקביעה שמי שדואג לצורכי גופו קודם תפילה נראה ככופר בטובת בוראו, וכל שכן קודם תקיעת שופר ביום דין הנורא. לדברים שכתב הרב ברכיהו בעניין איסור אכילה לפני התקיעות, ברצוני להוסיף מקור, שאמנם אינו הלכתי במונח המצומצם, אבל הוא מעלה היבט נוסף לעניין זה, והוא מתוך ביאור הרלב"ג לספר שמואל. חנה עומדת לתפילה לפני ה' ועלי חושד בה בשכרות; והקורא שואל את עצמו בין היתר: האם עלי לא העלה בדעתו שהיא מתפללת? ומדוע חשד בה? נענין בתועלות שכתב הרלב"ג:

התועלת הששי הוא להודיע שאין ראוי להתפלל אחר האכילה והשתייה, כי אז לא יתכן שתשלם הכונה בזה לפי הראוי; ולזה סיפר כי מפני שאחר זמן אכילה ושתייה קמה חנה להתפלל לפני ה', הנה לא חשב עלי שתהיה מתפללת, אך חשבה עלי לשיכורה, כי לא נכון להתפלל אחר האכילה והשתייה. והיתה תשובת חנה מפני זה, שייך ושכר לא שתתה ולזה לא תתגנה אם תתפלל אז.

אכילה ושתייה גורעת מן הכוונה הרצויה בעת העמידה לפני ה'; ולכן לא העלה עלי בדעתו שאחרי זמן האכילה והשתייה חנה מתפללת. אבל עלי לא ידע שחנה לא אכלה בעת האכילה ולכן עמדה להתפלל. מכאן גם כן ניתן ללמוד באופן ברור על הפסול שבאכילה קודם התקיעות, הגורעת מן הכוונה הרצויה.

אבל למרות נימוקיו המשכנעים של הרב ברכיהו הוא זהיר מאוד בשינוי מנהג הקהילה, ולא נוקט יד חזקה על מנת להנהיג בדרך הראויה. לפי דבריו, המנהג פשוט השתנה "מאליו" (עמ' 65):

לאחר זמן התקבלה החלטה עם וועד הקהילה שלא תהיה הפסקה רשמית בסדר התפילה, בה הציבור כולו מתפזר לצורך אכילה ושתייה, כפי שהיה נהוג קודם בואי ליישוב, אלא שקודם דברי ההתעוררות הנאמרים לפני התקיעות יכריזו הגבאים על זמן התקיעות, ומי שזקוק לכך יוכל לצאת בזמן השיחה ולקדש ולאכול ולשתות. הנה כי כן, המנהג השתנה ולטובה, אך לא ברעש כי אם בקול דממה דקה.

ג. בהנהגת הקהילה

ראינו אם כן שתי דרכים מנוגדות, אך מטרה אחת להן – להנהיג קהילה עובדת ה'. כדי להשיג מטרה זו ייסד הרב ברכיהו מוסד מבורך בדמות עלון – "עטלמון" – שבו מתבררים בין היתר גם ענייני הלכה וקהילה על ידי חברים בקהילה ועל ידי הרב ברכיהו עצמו. על ידי זה מצטמצמת מאוד חרושת השמועות בדבר דעתו של הרב ונימוקיו, והדיון נפתח בפני כל אדם החפץ להביע דעתו באופן מכובד וראוי. אמנם לכאורה דעתו של הרב עומדת למבחן הקהילה, אך יש בעלון כזה אפשרות אמיתית לרומם את השיח הציבורי באופן משמעותי מאוד. קטעים אחדים בענייני הלכה וקהילה שפרסם הרב ברכיהו במהלך השנים ב"עטלמון" מופיעים גם ב'טל לברכה'.

כבר רמזנו לעיל, שעיקר החידוש שבספריו של הרב ברכיהו אינו בתחום ההלכתי, שהרי כמה ספרי שו"תים כבר נכתבו וכמה עוד עתידים להכתב. עיקר החידוש הוא בתחום ההנהגתי, ומקצות דרכיו בתחום ההלכתי כפי שהדגמנו ניתן ללמוד על דרכו בהנהגת הקהילה. הדיונים בתחום ההנהגה, כחבריהם שבתחום ההלכה, מנומקים ובנויים על יסודות איתנים.

בספרו של הרב ברכיהו משתקפת בין היתר גם דמותה של קהילת טלמון, "והיא כפורחת עלתה ניצה הבשילו אשכולותיה ענבים"; קהילה חיונית מבחינה רוחנית הפונה אל רבה בבקשת פסק הלכה או עצה טובה. אין כל ספק שלרב ברכיהו יש חלק משמעותי ביצירת אווירה חיונית זו. הרב ברכיהו השכיל ליצור מצב שבו הוא מתבקש להביע עמדתו בעניינים רבים; לדוגמה, באשר לטענת מנהלת המעון שהורים שולחים את ילדיהם למעון אף על פי שהם חולים (חלק ב, עמ' 215), באשר לטענת שכנים על חוסר התחשבות בשעות המנוחה (שם, עמ' 240), ועוד ועוד. עצם הפנייה לרב ברכיהו בעניינים רבים ומגוונים מעידה כאלף עדים על דעתם של חברי היישוב על רבם. מעניינת לא פחות היא השאלה מה דעתו של הרב ברכיהו על חברי היישוב? באשר לנשי טלמון, לדוגמה, כתב הרב ברכיהו (שם, עמ' 110):

נוכחתי לדעת שביישובנו הנשים מבקשות לעצמן מקום לביטוי רוחני ממניעים טהורים, ולכן מצאתי לנכון לפסוק שבמקום שאין כל התנגשות עם עולם ההלכה, או כאשר נמצאים בעולם ההלכה מקורות המגבים את הרצון הפנימי של הנשים למצוא להן דרך לביטוי רוחני ולקרבת אלוקים, יש לברך על כך. ובלבד שנזכה להרבות ביראת אלוקים במקום הזה. עם זאת, הרב ברכיהו מודע היטב לעובדה שהציבור בטלמון אינו חד-גוני (חלק א, עמ' 259):

המתבונן ימצא כי ישנן שתי קבוצות במחנה; קבוצה אחת דורשת צביון רוחני ואמוני, עליהם נמנים מקצת החברים שעיקר עיסוקם הוא בחיי עולם, ומן הצד השני ישנה קבוצה הדורשת גישה פרגמטית יותר, עם דגש לצרכים ההווים, ועליהם נמנים מקצת החברים שעיקר תפיסת עולמם נובע מתוך עיסוקם בחיי שעה.

ישנן גם קבוצות שונות בעלות רצונות שונים מבחינה רוחנית, והרב ברכיהו נחרץ בענין זה (חלק ב, עמ' 191):

החשש הגדול מיצירת 'קבוצות חברתיות-דתיות' שונות היא מחלה חשוכת מרפא, ויש לה השלכות רוחניות חמורות על כלל הקהילה. לכן בנושאים שונים עמדתי על כך שהמסגרת הציבורית תכלול עד כמה שניתן את רובם הגדול של תושבי היישוב. לאור השקפה זו אסר הרב ברכיהו לילדות היישוב לצאת למחנה קיץ של בני עקיבא לבושות בשרוואל כיון ש

משפחות רבות ביישוב הדבר הזה מפריע להן מאוד... כשמדובר ביציאה לטיול של הסניף בטלמון, אני מצפה שנגלה רגישות יתר לכלל האוכלוסייה בטלמון (שם, עמ' 190-191). ומאידך, עמד הרב ברכיהו על כך שלא תהיינה שתי מסיבות בפורים האחת כוללת ריקודים ושתיית יין והשניה כוללת הצגות ומערכונים, אלא תהיה מסיבה אחת בפורים שתכלול הן ריקודים והן הצגות –

מי שרוצה קדושה בחג הפורים ימצא זאת לא בריקודים של כמה עשרות חברים קרובים, אלא ביכולת להיות שותף עם כלל הציבור, ומתוך השותפות לרומם ולשמח עם מאות משפחות כן ירבו (שם, עמ' 116-117).

זוהי דרכו של הרב ברכיהו הן בחייו והן בספריו: לפשר ולגשר. כשם שהוא מנסה "לצאת ידי כל הדעות" בשמרנות הלכתית שהזכרנו לעיל, כך הוא מנסה לצאת ידי כל הדעות שביישוב, לרצות ולפייס, לשתף ולקדש, ובלבד שיהיו הדברים לשם שמים.